

УДК 94. (477.8-11) : 346.61.03 “1920/1939”

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ТОВАРИ ПЕРШОЇ
НЕОБХІДНОСТІ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ
(рецепція господарського середовища Східної Галичини)**

Роман МАСИК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства.

Розглянуто як в міжвоєнній Польщі держава регулювала ціни на товари першої необхідності. Проаналізовано законодавство про воєнне лихварство. Це право прийняли в час війни в 1920 р., але через неврегульованість в польському праві боротьби зі спекуляцією воно діяло до 1938 р. Висвітлено використання в ціновій політиці максимальних цін на товари повсякденного вжитку, проаналізовано, як це впливало на економіку Польщі й можливості розвитку купецтва. Визначено рецепцію підприємців Східної Галичини про цінову політику влади, їх пропозиції покращити торгівлю й запобігти подорожанню. Підприємці були за вільний ринок, виступали проти регламентації торгівлі.

Ключові слова: ціни, товари першої необхідності, господарське середовище, торгівля, закон про воєнне лихварство.

Від часу, коли виникли товарно-грошові відносини, держава намагалася їх контролювати і регламентувати. До цього державу спонукали війни, стихійні лиха, обмеженість бюджету, побоювання заворушень суспільства. Вперше контроль за цінами і прибутками запроваджено в Кодексі вавилонського царя Хаммурапі (близько 1780 р. до н. е.). Ціни контролювали також у Стародавньому Китаї, Атенах, середньовічній Європі. Новочасна система державного регулювання цін оформилася в часи Великої Французької Революції. Тоді була продовольча криза, тому ухвалили закони, які встановлювали максимальні ціни на товари першої необхідності і проти поширення спекуляції. Відтоді по цілому світу розбудовували право, за нормами якого держава обмежувала вільний ринок. Вони гострішали, якщо для більшості населення ставали недоступними товари першої необхідності (харчі, паливо тощо)¹.

Від початку Першої світової війни держави, які воювали, були змушені більше забезпечувати військо. Це зменшило цивільне виробництво, худнув ринок, особливо на харчі, пропозиція не забезпечувала попит, зростали ціни, виникав дефіцит, збільшувалися черги, загострювалася інфляція. За таких умов влада мусила активніше регулювати ціни.

Найскладнішою харчова криза була в державах, які проголосили суверенітет після Першої світової війни. В Польщі стан справ загострювало те, що

¹ *Kochanowski J.* Tylnymi drzwiami. Czarny rynek w Polsce 1944–1989 / Kochanowski Jerzy. – Warszawa, 2015. Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=vgdGCQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (10.09.2016 р.)

австрійська і російська влада в 1918 р. масово вивозили сільськогосподарську продукцію з тогорічного врожаю. Водночас продовжувалася війна. Польські урядовці були за лібералізацію товарного обороту. Обставини ж змушували їх регламентувати торгівлю харчами, зобов'язувати селян віддавати частину виробів. Щоб виконувалися норми регламентації, створили низку державних управлінь. Тоді ж запровадили карткову систему розподілу деяких харчів (хліба, цукру, солі) для більших міст. Вона передбачала нижчі ціни від тих, що встановлювалися на вільному ринку. Селяни і малі міста забезпечували себе самостійно. На початку 1919 р. примусові заходи призвели до дефіциту харчів. Це трапилося, бо нова влада лише організовувалася, а селяни не бажали віддавати чи задешево продавати харчі².

Проблемою відродженої Польщі було також те, що раніше її землі перебували в різних державах – Австрії, Пруссії і Росії. Необхідно було уніфікувати правові норми, зокрема ті, що мали забезпечити потрібне під час війни державне регулювання цін. На деяких польських землях діяли німецький (від 8 травня 1918 р.) та австрійський (від 24 березня 1917 р.) закони, що трохи вирішували ці проблеми. Натомість, Росія не виробила такого права, там ухвалювали лише окремі адміністративні розпорядження³.

Польська влада поспішала уніфікувати таке законодавство, бо війна загострювала економічну кризу: знищено багато сировини і готової продукції; сільське господарство і промисловість змушені були працювати на військo. Ці проблеми були вигідні спекулянтам, які штучно розкручували ціни на дефіцитні товари, в т.ч. і першої необхідності⁴.

Уже уряд Ігнаці Дашинського шукав шляхів забезпечити людинність харчами. В Маніфесті Тимчасового селянського уряду Польської республіки від 6–7 листопада 1918 р. передбачили протидіяти недостатньому постачанню харчів. Щоб цього досягти, між іншим, запланували націоналізувати велику і середню земельну власність. А дня 5 грудня 1918 р. польський уряд ухвалив Декрет про захист людинности від воєнного лихварства⁵. Він поступово скасував норми і санкції

² Landau Z., Tomaszewski J. *Gospodarka Polski międzywojennej. 1918–1939: W 4 tomach. T. 1. W dobie inflacji, 1918–1923* / Landau Zbigniew, Tomaszewski Jerzy. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1967 – S. 200–203.

³ Fajgenberg D. *Lichwa. Rozprawa doktorska przyjęta przez Radę Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego* / D. Fajgenberg – Warszawa, 1932. – S. 114.

⁴ Pokoj J. *Przeciwdziałanie lichwie wojennej w pierwszych latach II Rzeczypospolitej.* / Pokoj Jakób // *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa.* – Tom 7. – Zeszyt 4 – S. 631.

⁵ Лихварство – це специфічні економічні відносини. Ще Тома Аквінський говорив, що лихварство – недозволене, бо несправедливе, призводило до продажу того, чого не було. Можна виокремити кредитне лихварство, лихварство послуг, лихварство предметів. Традиційно у філології звергалися до кредитного лихварства, що з'являлося з розвитком зобов'язального права (позика під надвисокі відсотки). Іншим явищем, близьким до спекуляції, було воєнне лихварство. Його можна вважати лихварством предметів. Воєнне лихварство мало відрізнялося від спекуляції. Цей термін вжито у праві, зокрема, польському, для того, щоб підкреслити

за спекуляцію, які встановила попередня влада, щоб регулювати ціни. Цей декрет був обов'язковий лише в Польському королівстві і західній Галичині, потім на землях, що визнавали уряд Єнджея Морачевського. У Східній Галичині, у Великопольщі і на Помор'ї, у Верхній Сілезії і Цешинському князівстві декрет не діяв. Цей акт був першою спробою створити польське кримінальне право. Його ухвалили поспіхом, щоб владнати тодішні продовольчі потреби держави, яка відроджувалася⁶.

Крім декрету видали низку розпоряджень про боротьбу з воєнним лихварством. Такі ухвали прийняли органи локальної влади, що створювалися після її перейняття поляками, наприклад 27 грудня 1918 р. Тимчасовий комітет управління (Tymczasowy Komitet Rządzący) у Львові, Центральні влади (Władze Centralne) у Варшаві⁷. Дня 11 січня 1919 р. при Міністерстві забезпечення продовольством (Ministerstwo Apropowizacji) створили Управління для боротьби з лихварством і спекуляцією (Urząd do Walki z Lichwą i Spekulacją)⁸.

Коли майже остаточно сформувалася польська держава, то декрет скасували і 2 липня 1920 р. ухвалили закон про боротьбу з воєнним лихварством⁹. Дня 5 серпня 1922 р. трохи змінили процесуальні норми закону¹⁰. Спочатку акт діяв у Польському королівстві та Галичині, а розпорядженням Ради Міністрів від 21 грудня 1922 р. його норми поширили на Познанське і Поморське воєводства¹¹.

Закон про боротьбу з воєнним лихварством був перший “більший” закон з кримінального права, який регулював відносини в різних частинах Польщі. Його ухвалили через загрозу від більшовиків, розладнану економіку, необхідність мобілізувати якнайбільше людности до війська (число фронтовиків і потреби війська збільшувалися, а селян ставало все менше)¹².

Закон уповноважив Раду Міністрів видавати розпорядження, щоб протидіяти лихварству і спекуляції. Вони мали регулювати пошук, виробництво і торгівлю товарами першої необхідности, запобігати підвищенню цін й встановлювати їх

специфічні умови застосування правових норм. Воєнне лихварство було результатом нестачі предметів повсякденного вжитку, що спричинене тривалими воєнними подіями. Коли класичне лихварство – надмір грошових плат, зазвичай в кредитних відносинах, то для воєнного лихварства характерна відсутність пропозиції товарів першої потреби, зокрема харчів. У нормальній конкуренції створюється ринкова ціна. Ця ситуація радикально змінювалася, коли до вільної гри економічних сил вмішується, як визначальний чинник примусовости. Хтось має монополію і встановлює довільні ціни, а інший платить її за життєво необхідну річ. Не вільна економічна калькуляція, а примусове життєве становище зумовлює його дію (*Fajgenberg D. Lichwa... – S. 7–8, 11; Pokoj J. Przeciwdziałanie lichwie wojennej... – S. 630, 645*).

⁶ *Fajgenberg D. Lichwa... – S. 115–116; Pokoj J. Przeciwdziałanie lichwie wojennej... – S. 632.*

⁷ *Fajgenberg D. Lichwa... – S. 116.*

⁸ *Kochanowski J. Tylnymi drzwiami...*

⁹ *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 67. – Poz. 449. – Warszawa, 1920. – 4 sierpnia. – S. 1172–1184.*

¹⁰ *Ibid. – Nr. 69. – Poz. 618. – Warszawa, 1922. – 25 sierpnia. S. 1211–1213.*

¹¹ *Ibid. – Nr. 1. – Poz. 1. – Warszawa, 1923. – 4 stycznia. – S. 1.*

¹² *Pokoj J. Przeciwdziałanie lichwie wojennej... – S. 636.*

максимум. Ці повноваження Рада Міністрів могла делегувати міністрові забезпечення продовольством¹³.

Закон визначав структуру управлінь боротьби з лихварством. Окружні управління мали створити при судах і діяти на території, де поширювалася компетенція конкретного окружного суду. Центральним органом боротьби зі спекуляцією було підпорядковане міністрові забезпечення продовольством Головне управління боротьби з лихварством (Główny Urząd Walki z Lichwą). При Окружних управліннях створили комісії вивчення цін і доходів (komisja badania cen i zysków). Вони встановлювали ціни, в цьому співпрацювали з представниками сільського господарства, промисловости і торгівлі. Така розгалужена мережа спеціальних органів боротьби з лихварством не вплинула на зниження цін на товари першої необхідности, а лише викликала невдоволення і купців, і покупців. Тому 5 серпня 1922 р. спростили процедуру. Ці установи ліквідували, а їх функції передали органам загальної державної адміністрації, зокрема державній поліції¹⁴. Закон про боротьбу з воєнним лихварством визначив 16 заборонених діянь, які назвали лихварськими злочинами й за їх вчинення передбачили великі покарання¹⁵.

Конструкція закону була казуїстична і надто розбудована, але на загал, його норми добре сформульовані і не виникало істотних проблем, щоб їх інтерпретувати. Найвищий Суд (Sąd Najwyższy) найчастіше роз'яснював поняття “предметів повсякденного вжитку” й інші терміни. Проблеми також були в процесуальних нормах, що зумовлено різноманітністю польської правової системи в перші роки після отримання незалежності. Важко було формулювати норми для територій, де діяло кілька різних кримінальних процедур і кодексів кримінального матеріального права, які значно відрізнялися¹⁶.

Закон про боротьбу з воєнним лихварством діяв майже все міжвоєнне двадцятиліття. Його застосовували за потреби, особливо гостро під час економічних проблем. Останні норми цього акту скасував закон про забезпечення пропозиції предметів повсякденного вжитку від 5 серпня 1938 р.¹⁷

Польська влада усвідомлювала, що зменшити ціну могла лише зміна ситуації на ринку, а не адміністративні каральні норми. Зокрема, Правнича комісія Сейму (Sejmowa Komisja Prawnicza) вважала, що єдиним методом боротьби з подорожанням є економічна розбудова держави, а всі інші способи були половинчасті. Проте, мусили з них користати з двох причин. По-перше, цьому противилася людність, що хотіла суворого нагляду за визиском спекулянтів. По-друге, потрібно було боронитися від індивідуального лихварства. Це не врахували

¹³ *Pokoj J. Przeciwdziałanie lichwie wojennej...* – S. 637.

¹⁴ *Fajgenberg D. Lichwa...* – S. 142; *Pokoj J. Przeciwdziałanie lichwie wojennej...* – S. 638.

¹⁵ *Fajgenberg D. Lichwa...* – S. 145; *Pokoj J. Przeciwdziałanie lichwie wojennej...* – S. 638.

¹⁶ *Pokoj J. Przeciwdziałanie lichwie wojennej...* – S. 644.

¹⁷ *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.* – Nr. 60. – Poz. 462. – Warszawa, 1938. – 18 sierpnia. – S. 986–987.

в обов'язкових на території Польщі кодексах, зокрема існувала безкарність за лихварство речами. Прикладом є справа з вугільною кризою 1928–1929 рр., коли недостатність вугілля створила передумови для масового визиску. Кримінальні санкції за таку спекуляцію передбачав лише закон про воєнне лихварство. Тому він і діяв так довго після війни¹⁸.

Господарське середовище традиційно було за вільний ринок і противилося регламентації торгівлі. Саме тому і закон від 2 липня 1920 р., і його зміни від 5 серпня 1922 р. викликали критику інституцій, які репрезентували підприємців. Уперше зауважили негативний вплив такого законодавства на економіку тоді, коли Польща почала повертатися до мирного життя. Наприклад, Промислово-торгова палата (далі – ПТП) у Львові наголошувала на ознаках у такому праві воєнного законодавства. Його норми не знизили ціни і не зруйнували нездорові явища в економіці, а лише спричинилися до непевності в купецькому середовищі. Прикладом цього називали різночитання норм калькуляції цін. Купець не знав чи калькувати ціни за ринком, чи за рахунками¹⁹.

Особливо підприємці спротивилися, коли вийшло розпорядження міністра внутрішніх справ Антоні Каменського від 5 липня 1922 р. про обов'язок мати комерційні рахунки-фактури і показувати ціни²⁰. За цим розпорядженням Окружні управління боротьби з лихварством (Okręgowe Urzędy walki z lichwą) мали визначати, як вивішувати цінники і формувати ціни. Заборонялося продавати товар дорожче, ніж зазначено в ціннику. Купці мали видавати рахунки й мати оригінальні рахунки-фактури. Окружне управління боротьби з лихварством у Львові і староства на провінції прийняли відповідні ухвали. Їх виконати було неможливо, бо зміни до закону про воєнне лихварство від 5 серпня 1922 р. забирали такі повноваження від цих інституцій. Купецтво не знало, як чинити за таких обставин. Господарське середовище спільно з владою дошукувалося шляхів вирішення цієї правової колізії. Купецтво було проти розпорядження і ухвал, виданих на його основі. Наприклад, Конгрегація купців у Львові вважала, що не доречно показувати рахунки, бо вони не були основою ціни товару, а лише демонстрували її в конкретний день. Єдиним виходом з плутанини вважали скасування законодавства про боротьбу з воєнним лихварством²¹. Цього влада

¹⁸ *Fajgenberg D. Lichwa...* – S. 146–148.

¹⁹ *Sprawozdanie z czynności Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w latach 1922, 1923 i 1924.* – Lwów, 1925. – S. 42.

²⁰ *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.* – Nr. 52. – Poz. 483. – Warszawa, 1922. 15 lipca. – S. 889–890.

²¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 1 (Львівське воєводське правління, м. Львів). – Оп. 18 (Промисловий відділ). – Спр. 1230 (Справа про діяльність Конгрегації купців у Львові). – Арк. 3; *Obowiązek posiadania faktur handlowych i uwiecznienia cen // Wiadomości gospodarcze.* – Lwów, 1922. – R. I. – Nr. 11. – S. 172–173; *Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze.* – Lwów, 1922. – R. I. – Nr. 14. – S. 220.

не збиралася робити, хоч слухала підприємців. Наприклад, 14 грудня 1922 р. ці проблеми обговорила з господарським середовищем у Львівському воєводському правлінні²².

Розпорядження від 5 липня 1922 р., що доповнено 20 лютого 1923 р.²³, не містило вичерпного переліку товарів, які вважалися предметами повсякденного вжитку. Це посилювало хаос у торгівлі. Водночас дрібні порушення формату цінника чи способу показу цін були достатні, щоб штрафувати купців на великі суми. ПТП у Львові звернулася до Міністерства промисловости і торгівлі та Міністерства внутрішніх справ, що необхідно видати урядовий лист, де перелічити предмети повсякденного вжитку, інструктувати місцеві органи влади, як застосовувати на практиці норми розпорядження.

Уряд частково дослухався до господарського середовища – Міністерство внутрішніх справ рескриптом від 7 червня 1923 р. визначило умови і встановило норми складання цінників і показу цін. Норми, вміщені в урядовому листі, надали купцям право калькувати ціни за ринком на час продажу товару, коли раніше їх визначали на основі калькуляції за рахунками, зокрема купівлі. Видання цього урядового листа дещо оздоровило торгівлю, але повністю не врегулювало її так, як хотіло купецьке середовище. Адміністративна влада надто формально й суворо інтерпретувала норми урядового листа, на що постійно скаржилися купці. Щоб цьому зарадити, Міністерство промисловости і торгівлі його модифікувало²⁴.

Навіть після стабілізації валюти в 1924 р. уряд не скасував норми, які забезпечували регулювання цін. Тим самим, влада не запровадила вільної торгівлі, якої так домагалася господарське середовище²⁵. Щоправда, закон від 31 липня 1924 р. про виправлення державних фінансів і покращення суспільної економіки передбачав скасувати норми про товарну спекуляцію²⁶. Не було сумнівів, що зміна валютних й економічних відносин, їх стабілізація мала потягнути необхідність скасувати право, яке не відповідало умовам мирного життя²⁷. В червні 1924 р. Міністерство промисловости і торгівлі запропонувало економічному самоврядуванню лише обговорити зміни до закону про воєнну спекуляцію, але поки не збиралося його скасовувати. Дня 4 вересня 1924 р. ПТП у Львові зауважила, що цей акт потрібно скасувати і не думати про якісь малі

²² Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1923. – R. II. – Nr. 1. – S. 3.

²³ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 22. – Poz. 139. – Warszawa, 1923. – 4 marca. – S. 242.

²⁴ Sprawozdanie z czynności Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w latach 1922, 1923 i 1924. – Lwów, 1925. – S. 43, 45.

²⁵ Ibid. – S. 42.

²⁶ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 71. – Poz. 687. – Warszawa, 1924. – 18 sierpnia. – S. 1028.

²⁷ Sprawozdanie z czynności Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w latach 1922, 1923 i 1924. – Lwów, 1925. – S. 43.

зміни. Вона вважала, що для Галичини достатньо австрійського права, щоб врахувати інтереси покупців і боротися зі спекуляцією²⁸.

Із стабілізацією валюти законодавство про боротьбу з воєнним лихварством деякий час майже не створювало проблем торгівлі. Але вже наприкінці 1925 р. через флуктуацію злота поновили репресії й на повну запустили право про боротьбу з воєнним лихварством. Влада не розуміла торгівлі: коли падав злотий, то купці мусили калькувати ціни, щоб мати можливість відкупити принаймні стільки ж товару. Натомість, максимальні ціни залишилися сталі. За їх порушення влада почала численні судові провадження проти купців. Своєю чергою торговельне середовище зверталося до ПТП у Львові, щоб допомагали в судових справах. Для цього організація сформувала спеціальну комісію²⁹.

Влада ж не скасовувала репресій проти купецтва. Хоч намагалася послухати торгівлю, але робила це невчасно і безрезультатно. Відтак 29 грудня 1925 р. ухвалили закон про забезпечення пропозиції предметів повсякденного вжитку³⁰. Він надав Раді Міністрів повноваження регулювати ціни на хліб, м'ясо, одяг і взуття, торгівлю цими товарами. При встановленні цін передбачили вислуховувати фахове середовище. Самі ж підприємці не мали можливості висловитися про проєкт цього закону, були заскочені його ухваленням³¹.

А вже 10 лютого 1926 р. Рада Міністрів видала розпорядження про регулювання цін на хлібну продукцію, м'ясо й м'ясні вироби, одяг і взуття³². Його уклали відповідно до закону від 29 грудня 1925 р. Ціни передбачали встановлювати, врахувавши виробничі витрати і економічно справедливі кошти обміну. Міські гміни визначали ціни на предмети повсякденного вжитку, перед тим вислухавши думку місцевих комісій для вивчення цін. При цьому місцева влада зобов'язана брати до уваги пропозиції місцевих корпорацій, союзів і громадських організацій. Комісії для вивчення цін скликав керівник місцевої влади. Комісія складалася з шести осіб (по троє представників від виробників і споживачів). До 48 годин від рішення Комісії органи місцевого самоврядування визначали ціни і оголошували їх друком. Винні у перевищенні цін відповідали за законом про забезпечення пропозиції предметів повсякденного вжитку³³.

²⁸ Sprawozdanie z czynności Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w latach 1922, 1923 i 1924. – Lwów, 1925. – S. 43.

²⁹ Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 2. – S. 23; Sprawozdanie z czynności oraz protokoły posiedzeń plenarnych Izby Handlowej i Przemysłowej we Lwowie w roku 1925. – Lwów, 1926. – S. 10; Sprawozdanie z czynności oraz protokoły posiedzeń plenarnych Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w roku 1926. – Lwów, 1927. – S. 57.

³⁰ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 1. – Poz. 2. – Warszawa, 1926. – 9 stycznia. – S. 19.

³¹ Sprawozdanie z czynności oraz protokoły posiedzeń plenarnych Izby Handlowej i Przemysłowej we Lwowie w roku 1925. – Lwów, 1926. – S. 10.

³² Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 18. – Poz. 101. – Warszawa, 1926. – 24 lutego. – S. 1028.

³³ Regulowanie cen artykułów powszedniego użytku // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 4. – S. 53–54.

Господарському середовищу не дали часу обговорити проєкт цього розпорядження. Наприклад, ПТП у Львові його дискутувала в день, коли ухвалили цей акт – 10 лютого 1926 р. Підприємці Східної Галичини гостро критикували розпорядження. Вони традиційно вважали, що будь-яка регламентація цін не зробить товари дешевшими, а застосування норм цього акту не могло збільшити пропозицію на товари першої необхідності. Ціни мали стати сталими, але не відповідали б виробничим і торгівельним витратам. Абсурдність норм цієї постанови посилювалася тим, що тоді не було стабільної валюти і коливався курс долара. Це змушувало промисловість і торгівлю кілька разів на день проводити калькуляцію цін, а не пристосовуватися до тих, що нав'язувала влада. Підприємці визнали, що уряд намагався заспокоїти збурення мас, які підбурювали політики, а не забезпечити постачання товарів повсякденного вжитку³⁴.

ПТП у Львові розуміла, що з політичних мотивів уряд не відхилив би це розпорядження, тому запропонувала встановлювати ціни лише на товари, яких було замало в торгівельному обороті. Також вважали, що встановлювати і регулювати ціни мала лише адміністративна влада першої інстанції для всього її округу, заслухавши створені комісії. Водночас пропонували створити окремі комісії для кожної галузі й туди делегувати членів ПТП. Там, де їх не було – подібних економічних організацій. ПТП у Львові 4 березня надіслала телеграму до уряду, де просила затримати оголошення цього розпорядження³⁵.

У результаті деякі пропозиції підприємців врахували в урядовому листі, який 19 березня 1926 р. видало Міністерство внутрішніх справ. Цей виконавчий акт узгодив окремі різночитання розпорядження³⁶.

Зі стабілізацією злогого від червня 1926 р. все менше влада втручалася в регулювання цін на товари першої необхідності. Це було доказом, що здорова економіка краще впливає на ціни, ніж репресивні заходи влади³⁷.

Щоб студіювати ціни, в 1926 р. створили Анкетну комісію, яка б вивчала витрати та умови виробництва й обміну (*Komisja ankietowa badania kosztów i warunków produkcji i wymiany*), і Бюро дослідження цін (*Biuro badań cen*). Подібні інституції вже були знані в багатьох країнах світу: Англії, Німеччині, США. Їх створювали в час економічних труднощів чи змін. Вони покликані всебічно вивчати цінові проблеми й шукати шляхи їх вирішення³⁸.

³⁴ Regulowanie cen artykułów powszedniego użytku // *Wiadomości gospodarcze*. – Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 4. – S. 55–56.

³⁵ *Ibid.* – S. 57–58.

³⁶ Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // *Wiadomości gospodarcze*. – Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 6. – S. 94; Sprawozdanie z czynności oraz protokoły posiedzeń plenarnych Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w roku 1926. – Lwów, 1927. – S. 58.

³⁷ Sprawozdanie z czynności oraz protokoły posiedzeń plenarnych Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w roku 1926. – Lwów, 1927. – S. 59.

³⁸ Перша подібна комісія створена в Англії на самому початку XIX ст. Тоді відбувалася механізація виробництва, відбувалися страйки робітників. Комісія визначила доцільність продовжити механізацію. Детальніше про діяльність комісій див: *Rzepecki B. Komisja ankietowa badania warunków i kosztów produkcji oraz wymiany* / B. Rzepecki. – Warszawa, 1927. – S. 1–42.

У Польщі вперше заснували такі інституції наприкінці 1919 р., коли був вугільний голод. Менш дієві комісії вивчали інші економічні проблеми. Дня 3 лютого 1926 р. Парламентський союз польських соціалістів (*Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów*) запропонував Сеймові опитати про промислові виробничі витрати. Союз польської промисловости, гірництва, торгівлі і фінансів (*Związek Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów*) в квітні 1926 р. висловився, що це потрібно, але наголосив, що необхідно зберегти торгову таємницю. Потрібно вивчити не лише кошти промислового виробництва, а дослідити взагалі умови виробництва й збуту і промислових, і сільськогосподарських товарів³⁹.

Анкетна комісія, що вивчала витрати та умови виробництва й обміну, пропонувала урядові яким робом раціоналізувати виробництво і продаж, знизити ціни. До Комісії мали залучити представників господарського середовища, теоретиків і практиків економіки. Одночасно при Міністерстві промисловости і торгівлі заснували Бюро дослідження цін. Бюро, на відміну від Комісії, залежало від уряду, його членів призначав міністр. Обидва органи мали право ретельно досліджувати діяльність підприємств, вивчати їх бухгалтерією і документи, матеріали органів влади. Розпорядження зауважували, що студійовані відомості Бюро і Комісія не мали права розголошувати. Їх не можна було використовувати для оподаткування⁴⁰.

Господарське середовище Східної Галичини отримало проекти цих розпоряджень президента дуже пізно, при чому не від уряду (просили його надати проекти цих актів 13 листопада 1926 р.), а завдяки своїм приватним контактам. Коли 19 листопада вони з'явилися в ПТП у Львові, то наступного ж дня взяли їх обговорювати. Там розкритикували обидва проекти. Підприємці Східної Галичини вважали, що право великого числа осіб досліджувати документи підприємств, могло спричинити витік інформації про їх комерційну діяльність. Тому потрібно було посилити відповідальність за розголошення приватної інформації підприємств й віднаходити інші можливості захисту таємниці. Водночас домагалися, щоб в Анкетній комісії працювало більше представників промисловости і торгівлі. До Комісії пропонували залучати лише фахівців тієї ж галузі, що підприємство, яке досліджувалося. Лише конкурент міг добре вивчити стан підприємства. В цьому була небезпека, бо він міг використати відомості в своїх цілях. Тому вартувало доповнити акт нормою, що підприємство мало б вивчатися за присутности чи співучасті його власника або керівника. Проект розпорядження заснувати Бюро вивчення цін ПТП у Львові пропонувала відхилити. Бюро мало бути науковою інституцією з ширшими завданнями, ніж Анкетна комісія (мала лише бути органом боротьби з подорожанням), тому не

³⁹ *Rzepecki B. Komisja ankietowa... – S. 46–54.*

⁴⁰ *Komisja ankietowa i Biuro badania cen // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 23. – S. 374–382; Детальніше про завдання і правовий статус Анкетної комісії для вивчення затрат та умов виробництва й обміну див: *Rzepecki B. Komisja ankietowa... – S. 56–102.**

бачила потреби його створювати при Міністерстві промисловости і торгівлі. Слід було Бюро долучити до Головного статистичного управління (Główny Urząd Statystyczny), яке вже такі праці робило. Водночас поширити компетенцію цього Бюро на сільськогосподарське виробництво, яке формувало ціни на харчі⁴¹.

Відтак 10 грудня 1926 р. вийшло розпорядження президента Польщі, яке заснувало Бюро дослідження цін⁴². 15 лютого 1928 р. його реорганізували в Інститут дослідження економічної кон'юнктури і цін (Instytut Badania koniunktur gospodarczych i cen)⁴³. ПТП у Львові наголошувала, що так влада намагалася більше втручатися в діяльність підприємств й виступила проти цих змін⁴⁴. А 22 грудня 1926 р. створили Анкетну комісію, яка б вивчала витрати та умови виробництва й обміну⁴⁵. Заснувавши ці структури, влада змогла вивчати проблеми ціноутворення, шукати можливості знизити ціни на товари першої необхідности й одночасно не шкодити виробництву.

Цього не вдалося зробити, бо діяв закон про воєнне лихварство, хоч його модифікували⁴⁶. Господарське середовище продовжувало наголошувати, що в мирний час таке право втратило своє призначення, стан справ загострювало збільшення різниці між гуртовими і роздрібними цінами⁴⁷.

Законодавство Польщі, яке регулювало ціни, продовжувало гальмувати розвиток економіки. Це неодноразово зауважували підприємці. В 1936 р. ПТП у Львові підготувала проєкт закону, який би змінював низку норм торгового права: по іншому б визначали ціни і встановлювали цінники, показували запаси. Міжпалатна адміністративно-правова комісія Союзу ПТП 6 лютого 1937 р. підтримала цей проєкт, який відповідав тогочасним економічним реаліям⁴⁸.

Справжні зміни настали лише в 1938 р. Дня 5 серпня прийняли закон про забезпечення пропозиції товарів повсякденного вжитку. Цей акт скасував законодавство про воєнне лихварство. Міністр сільського господарства і

⁴¹ Komisja ankietowa i Biuro badania cen // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 23. – S. 380–384.

⁴² Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 122. – Poz. 704. – Warszawa, 1926. – 17grudnia. – S. 1391–1393.

⁴³ Ibid. – Nr. 17. – Poz. 144. – Warszawa, 1928. – 21 lutego. – S. 240–241.

⁴⁴ Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1927. – R. VI. – Nr. 1–2. – S. 1.

⁴⁵ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 1227. – Poz. 741. – Warszawa, 1926. – 29 grudnia. – S. 1489–1492.

⁴⁶ Ibid. – Nr. 91. – Poz. 527. – Warszawa, 1926. – 31 sierpnia. – S. 1007–1008; Nr. 38. – Poz. 374. – Warszawa, 1928. – 26 marca. – S. 819; Nr. 81. – Poz. 607. – Warszawa, 1929. – 30 listopada. – S. 1231–1232; Nr. 110. – Poz. 980. – Warszawa, 1934. – 31 grudnia. – S. 2288.

⁴⁷ Ankiety, konferencje, posiedzenia // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1931. – R. X. – Nr. 3. – S. 51; Posiedzenie plenarne Izby przemysłowo-handlowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1929. – R. VIII. – Nr. 7. – S. 92.

⁴⁸ ДАЛЮ. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 2483 (Звіт про діяльність бюро і президії Промислово-торгової палати у Львові від 29 жовтня 1936 р.). – Арк. 40–41; Ankiety, konferencje i posiedzenia // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1936. – R. XV. – Nr. 23. – S. 363.

земельних реформ (Minister Rolnictwa i Reform Rolnych) отримав повноваження, які йому дозволяли зупиняти надмірне підвищення цін на товари повсякденного вжитку. При цьому це міг робити, лише врахувавши виробничі і торгівельні витрати⁴⁹. Відтак 18 серпня 1938 р. до цього закону видали виконавчі розпорядження Міністерства⁵⁰. Господарське середовище обговорило проєкт цього акту 15 червня 1938 р. на Міжпалатній Правово-адміністративній комісії Союзу ПТП. Деякі пропозиції підприємців врахували⁵¹.

Відтоді в Польщі відкинули норми права, притаманні воєнному часові. Для регулювання цін на хліб і м'ясо при повітових старостах й воєводських правліннях мали сформувати комісії цін. Вони зобов'язувалися враховувати витрати підприємств⁵². Ці комісії дуже суворо виконували свої функції, надмірно контролювали показ цін на товари повсякденного вжитку. Дня 18 квітня 1939 р. ПТП у Львові вирішила звернутися до органів центральної влади видали відповідні розпорядження на місця, щоб ліберальніше наглядали за роботою підприємств⁵³.

На практиці ціни на товари першої необхідності регулювали, встановлюючи їх максимум. При цьому це робили локально, що створювало додаткові проблеми. Такими засобами влада в Галичині почала активно послуговуватися від початку Першої світової війни, обмежуючи вільний ринок і можливості нормальної купецької калькуляції. Вперше централізовано по всій Галичині максимальні ціни ввели 18 січня 1921 р.⁵⁴ Це одразу призвело до дефіциту харчів. На засіданні Комісії дослідження цін, яка встановлювала їх максимум, 24 січня 1921 р. Стефан Запала зауважив, що максимальні ціни могли працювати, коли їх встановити однакові по цілій державі⁵⁵. Він мав рацію, бо селяни почали приховувати свої вироби, чекаючи на вигідніші для них ціни⁵⁶. Подекуди вони везли товар в інші регіони, де могли його продати дорожче⁵⁷.

На початку 1922 р. на короткий час стабілізувалися ціни, почали збувати нагромаджені запаси. Незабаром знову почалося подорожання. Щоб стримати ціни, уряд обмежив експорт харчів, надавав позики для обробної промисловости.

⁴⁹ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 60. – Poz. 462. – Warszawa, 1938. – 18 sierpnia. – S. 986–987.

⁵⁰ Ibid. – Nr. 60. – Poz. 466–468. – Warszawa, 1938. – 18 sierpnia. – S. 991–994.

⁵¹ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 2674 (Звіт з діяльності президії і бюро ПТП у Львові за 1938 р.). – Арк. 62–63.

⁵² Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Nr. 60. – Poz. 466. – Warszawa, 1938. – 18 sierpnia. – S. 991.

⁵³ 17 Plenarne Zebranie Izby przemysłowo-handlowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1939. – R. XVIII. – Nr. 9. – S. 118.

⁵⁴ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 53 (Справа про встановлення максимального тарифу на продовольчі товари в Малопольщі). – Арк. 4.

⁵⁵ Там само. – Арк. 52.

⁵⁶ Там само. – Арк. 63–63зв.

⁵⁷ Там само. – Арк. 112.

Ефект від цього був невеликий, бо не можна боротися з подорожанням, коли збільшилася емісія, зросли непрямі податки і транспортні тарифи. Трохи стан справ покращився влітку 1922 р., коли під тиском депутатів звільнили від відповідальності селян, які продавали харчі, що самі ж виробляли, за високими цінами. Продовжували ж карати купців. Жодні методи боротьби з подорожанням не могли дати результатів, коли б не стримали інфляції⁵⁸.

Коли ж польська марка почала стрімко падати, ціни зростали, а влада не могла ніяк їх зупинити. Органи місцевого самоврядування скликали низку обговорень, де підприємці зауважували, що репресивними методами нереально зупинити подорожання⁵⁹. До таких закликів влада в Галичині не дослухувалася. Львівське воєводство в листопаді 1923 р. знову постановило для боротьби з надмірним подорожанням товарів першої необхідності запровадити на найважливіші з них максимум. ПТП у Львові делегувала своїх представників до комісій, які мали встановлювати ці ціни по повітах і у Львові. Підприємці зауважували, що запроваджувати максимальні ціни в час пришвидшеної девальвації не доцільно, бо це потрібно було б робити щодня. Такий спосіб постійно дезорієнтував купецтво⁶⁰.

Через кілька тижнів стало зрозуміло, що ПТП у Львові мала рацію. В час постійної девальвації грошей максимальні ціни сприяли дефіцитові в деяких містах. Наприклад, у Львові через максимум ціни були нижчі, ніж на провінції, тому купці намагалися тут менше торгувати. Водночас максимальні ціни не враховували ринку. Купці не могли набувати товари в тій самій кількості і такої ж якості, що продавали. ПТП у Львові звернулася до Львівського воєводства, щоб скасували максимальні ціни, але вкотре без результату⁶¹.

Водночас максимальні ціни встановлювали нерационально. Вони різнилися по цілій Польщі, були неоднакові не лише в різних воєводствах, але й повітах. Комісії, які встановлювали ціни по повітах, були дезорієнтовані. Вони часто не

⁵⁸ Landau Z., Tomaszewski J. *Gospodarka Polski międzywojennej. 1918–1939: W 4 tomach.* – Т. 1. *W dobie inflacji, 1918–1923* / Landau Zbigniew, Tomaszewski Jerzy. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1967 – S. 217.

⁵⁹ Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // *Wiadomości gospodarcze.* – Lwów, 1923. – R. II. – Nr. 4. – S. 49.

⁶⁰ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 626 (права про запровадження максимального тарифу на продовольчі товари на території Львівського воєводства). – Арк. 6–9; Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // *Wiadomości gospodarcze.* – Lwów, 1924. – R. III. – Nr. 4. – S. 51–52; Sprawozdanie z czynności Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w latach 1922, 1923 i 1924. – Lwów, 1925. – S. 45.

⁶¹ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 52 (Справа про встановлення тарифів на продовольчі товари в м. Львові) – Арк. 37; Спр. 796 (Листування з повітовими старостами, Торговою та промисловою палатою у Львові про становлення цін на худобу в повіті). – Арк. 13–13зв; Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // *Wiadomości gospodarcze.* – Lwów, 1924. – R. III. – Nr. 4. – S. 51–52.

мали відомостей про ціни, навіть, в сусідніх місцевостях⁶². Дехто бачив вихід з цього у встановленні максимальної середньої ціни у повітах, можливо й цілих воєводствах. Це дозволило б стабілізувати ринок й забезпечити більш-менш однакову пропозицію в різних місцевостях⁶³.

Водночас Комісії цін не вчасно реагували на зміни ринку. Наприклад, на початку 1924 р. в деяких повітах Львівського воєводства дуже подорожчала худоба, а максимальні ціни на м'ясо залишалися сталі, тому праця м'ясників ставала не рентабельна. Почастішала спекуляція⁶⁴. Подекуди м'ясники погрожували припинити постачати м'ясо військові, домагаючись знизити ціни на худобу⁶⁵.

Установлення максимальних цін почало руйнувати цілі галузі. Найбільше від цього потерпіли заклади громадського харчування: ресторани, каварні, цукерні тощо. Після війни їх можливості значно зменшилися. До цього спричинилися загальне зубожіння людності і подорожання харчів й засобів обігріву приміщень. Ціни ж в закладах громадського харчування ресторатори збільшили менше, бо побоювалися втратити відвідувачів. Представники галузі виступили проти будь-яких максимальних цін для них. Вважали, що їх запровадження мало сприяти нелегальному підприємництву. На думку рестораторів, ціни можна було регулювати, лише враховуючи економічні умови в кожному місті й порозумівшись з Магістратом⁶⁶.

Після стабілізації валюти в 1924 р. відбулися деякі зміни. Ринок перенаситився товаром й ціни почали знижуватися. Максимальні ціни на окремі товари були вищі за ринкові (зокрема, на дерево і вугілля). Тому наприкінці 1924 р. засідання тарифних комісій скликали все рідше. ПТП у Львові від початку року неодноразово зверталася до органів влади, що утримувати максимальні ціни на деякі товари було недоречно, бо їх почав регулювати ринок. Стабілізація польської марки і прозорість санації фінансів спричинили те, що ціни встановилися на певному рівні й не мали би істотно коливатися. Вже не було підстав побоюватися, що ціни можна підбивати, щоб спекулювати. Натомість, максимальні ціни шкодили, гальмували їх формування на вільному ринку, що могли стати швидше нижчими за сам максимум, який визначала держава. Водночас скасувавши максимальні ціни, ліквідували б органи, які їх визначали. Так можна було б зменшили витрати державного і комунальних бюджетів⁶⁷.

⁶² ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 793 (Свідчення повітових староств про встановлення та зміни цін на продовольчі товари в повітах Львівського воєводства). – Арк. 10.

⁶³ Там само. – Арк. 24.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Там само. – Арк. 11зв.

⁶⁶ Там само. – Арк. 58–59зв.

⁶⁷ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 626 (Справа про запровадження максимального тарифу на продовольчі товари на території Львівського воєводства). – Арк. 73–73зв; Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1924. – R. III. – Nr. 8. – S. 116–117; Sprawozdanie z czynności Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w latach 1922, 1923 i 1924. – Lwów, 1925. – S. 45.

За іншого підходу, який пропонували підприємці, максимальні ціни можна було залишити, але прикріпити їх до якогось мірника. Наприклад, від 1 січня 1924 р. ввели обов'язкові ставки в золоті, коли сплачували податки, залізничні, поштові та телеграфні послуги, продавали монополійні товари, дерево з державних лісів і т. ін. Великі гуртова торгівля і промисловість також розраховувалися золотом чи чужоземною валютою. Максимальні ціни також можна було встановлювати в золоті. Так вони б утримувалися довше без необхідності змін, а валютні коливання визначав курс, який встановлювало Міністерство фінансів (Ministerstwo Skarbu).

Скасувати максимальні ціни влада була не готова. Своє рішення залишити чинні регулятори пояснювала тим, що валюта змінювалася, а економічні відносини ще не були врегульовані⁶⁸.

Максимальні ціни продовжували встановлювати нераціонально, заважаючи економіці розвиватися. Це, наприклад, загостило проблеми млинарської та пекарської промисловости. Дня 7 лютого 1924 р. у Львові встановили максимальні ціни на булки (46 тис. польських марок за штуку). Проти цього вже наступного дня виступили пекарі. Вони порахували, що тодішня ціна на муку (850 тис. польських марок) і виробничі витрати призвели до того, що працювали б у збиток й були змушені зупинити виробництво⁶⁹.

Цю справу довго належно не вирішували. Спочатку спробували встановити максимальні ціни на муку. Цьому одразу спротивилися млинарі, яких підтримала ПТП у Львові⁷⁰. Дня 11 лютого 1925 р. львівські млини звернулися до воєводства, яке визначило максимальні ціни не лише для дрібного продажу муки, але й для гуртового. Такий підхід порушував промислове право, яке дозволяло запроваджувати максимальні ціни лише для роздрібної торгівлі товарами повсякденного вжитку. Регулювати ціни через адміністративні розпорядження для великої промисловости та торгівлі було неможливо, бо на них впливали світовий ринок і ціни на первинну продукцію. Ціни на муку та її сировину – зерно – регулювали для цілого світу американські ринки; до них пристосовувалися польські селяни. Виробники зерна диктували ціни млинам незалежно від різних законів, в т. ч. і про боротьбу з воєнним лихварством. Ціни на зерно на польських ринках щоденно змінювалися, держава ж намагалася стабілізувати ціну на муку на кілька тижнів. У 1924 р. був неврожай, тому ціни підвищилися. Млини не могли працювати в збиток. У дрібній ж торгівлі тимчасове коливання цін на світових ринках не було одразу помітно й тому тут можна вводити максимум.

⁶⁸ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 626 (Справа про запровадження максимального тарифу на продовольчі товари на території Львівського воєводства). – Арк. 81; Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1924. – R. III. – Nr. 13–14. – S. 194.

⁶⁹ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 792 (Свідчення повітових староств про встановлення та зміну цін на продовольчі товари в повітах Львівського воєводства) – Арк. 30.

⁷⁰ Там само. – Спр. 932 (Справа про розгляд скарги власників млинів у Львові про встановлення цін на муку). – Арк. 6–6зв.

Велика ж промисловість і торгівля всі зміни на світовому ринку цін на сировину одразу відчували, тому тут не можна їх диктувати. Велика торгівля та промисловість мали регулюватися взаємною конкуренцією, бо влада не могла передбачити деяких елементів ціни: відсоткову ставку за кредити, ціну робочої сили і т. ін. Якби львівські млини дотрималися воєводських максимальних цін, то б збанкрутували, створивши передумови дефіциту муки і безробіття. Тому не бажали до них пристосовуватися і виступили, щоб скасували максимальні ціни на муку⁷¹.

Львівське воєводство не мало наміру це вчинити. Понад те, 4 березня 1925 р. в листі до Міністерства промисловости і торгівлі Львівський воєвода Павел Гарапіх, запевнюючи законність максимальних цін на муку, звинувачував млинарів у роздмухуванні проблеми. Воєвода вважав, що якщо не контролювати млини й скасувати максимум, то вони домовляться й визначать вигідні для них ціни. Водночас такі кроки воєводської влади бачив єдиним способом утримувати ціни на муку на відповідному рівні⁷². Проте Міністерство підтримало львівських млинарів. Дня 9 червня 1925 р. урядовці визнали рішення воєводства таким, що суперечило промислового закону й зобов'язало його скасувати⁷³.

Тоді Львівське воєводство вчинило інакше, й максимальні ціни на хліб почали рахувати від зерна, а не муки. Такий обрахунок збільшив різницю в цінах на муку і хліб. Пекарів менше цікавила ціна на зерно, бо вони пекли хліб з муки. Дня 29 липня 1925 р. львівські пекарі знову звернулися до воєводства. Вони вимагали терміново перерахувати максимальні ціни, прив'язавши їх до цін на муку. Інакше погрожували перестати купувати муку і випікати хліб⁷⁴.

Подібно органи влади встановлювали максимальні ціни на інші товари першої необхідности. Така не визначена цінова політика заважала виробництву та торгівлі нормально розвиватися. Влада не проводила валоризації максимальних цін відповідально до змін валюти⁷⁵, визначала їх не вчасно, завдаючи купцям великих втрат⁷⁶.

Хоч економічне самоврядування в дискусіях про максимальні ціни послідовно підтримувало підприємців⁷⁷, місцеві органи влади їх рідко дослухалися,

⁷¹ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 932. – Арк. 1–3зв.

⁷² Там само – Арк. 7, 11–14.

⁷³ Там само – Арк. 25–25зв.

⁷⁴ Там само. – Спр. 795 (Протест Львівського товариства пекарів проти підвищення цін і переписка з повітовими староствами про встановлення та зміну цін на продовольчі товари в повітах Львівського воєводства). – Арк. 33–33зв.

⁷⁵ Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1925. – R. IV. – Nr. 24. – S. 358.

⁷⁶ Sprawozdanie z czynności oraz protokoły posiedzeń plenarnych Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w roku 1926. – Lwów, 1927. – S. 58.

⁷⁷ Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1925. – R. IV. – Nr. 6. – S. 86.

запроваджуючи нові максимальні ціни, які не відповідали економічним реаліям⁷⁸. Особливо це загострювало економічні проблеми в часи нестабільності і криз. Найгостріше політику максимальних цін відчували виробники хліба. В час світової економічної кризи, 6 вересня 1931 р. це обговорили на з'їзді майстрів-пекарів Львівського воєводства. Пекарі зауважували, що регламентація цін на хліб є допустима лише під час війни і голоду. Вона опосередковано погіршувала якість хліба. Водночас виробники не могли нормально проводити калькуляцію. Зважаючи на тоді складну економічну ситуацію держави, з'їзд не ухилився з під державного і громадського контролю пекарства. При цьому домагався, щоб регламентувати ціни на хліб за калькуляціями, які б надавали пекарські цехи і ґрунтувалися на економічно вмотивованих виробничих витратах, враховували реальний прибуток виробника і збільшення торговельних витрат. В іншому випадку надмірне зменшення ціни на хліб могло призвести до того, що хліба випікали б менше й погіршили його гатунок. З'їзд домагався, щоб влада оголошувала ціни на хліб без зволікання, щоб не наражати пекарів на збитки. До часу ліквідації комісії цін, туди мали б залучити фахівців з пекарів і млинарів. Ціни на окремі гатунки хліба не можна регламентувати, наприклад на білий хліб. Його випікали, додавши молоко, масло і цукор. Такий хліб споживала переважно заможна людиність, яка передовсім домагалася якості товару. Також з'їзд домагався посилити боротьбу з кустарним пекарством, яке працювало в антисанітарних умовах і не сплачувало податків, стихійною торгівлею хлібом⁷⁹.

Активність підприємців призвела до того, що поступово органи місцевої влади почали ретельніше вивчати причини подорожчання, а не механічно встановлювати максимальні ціни. Наприклад, 14 лютого 1931 р. Львівське воєводське правління обговорювало проблему подорожання та ініціювало створення при Східних торгах організації, яка б ретельно вивчала це питання. Вона мала бути громадською, туди мали ввійти всі прошарки суспільства⁸⁰. Дня 21 лютого 1931 р. сформували таке Інформаційно-економічне бюро (*Biuro informacyjno-gospodarcze*)⁸¹.

Органи влади все більше допитувалася підприємців про заходи, які мали спинити подорожання. Регулювання цін все більше пристосовували до потреб ринку, в цій справі частіше консультувалися з підприємцями. Коли 18 грудня

⁷⁸ Ankiety, konferencje, posiedzenia // *Wiadomości gospodarcze*. Lwów, - 1927. – R. VI. – Nr. 8. – S. 142; Konferencja z delegacją Ministerstwa Przemysłu i Handlu // *Wiadomości gospodarcze*. – Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 18. – S. 277–278; Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // *Wiadomości gospodarcze*. - Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 6. – S. 95; Nr. 20. – S. 311; 1927. – R. VI. – Nr. 10–11. – S. 202; 1928. – R. VII. – Nr. 7. – S. 151.

⁷⁹ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 1915 (Резолюція з'їзду пекарів у Львові від 6 вересня 1931 р.). – Арк. 4–4зв.

⁸⁰ Там само. – Спр. 1811 (Інформація повітових старостів про рух цін на продовольчі товари та предмети першої необхідності). – Арк. 237–238.

⁸¹ Там само. – Арк. 272–273.

1935 р. у Воєводському правлінні у Львові обговорювали зниження цін на товари першої необхідности, то до цього по-справжньому долучили господарське середовище. Співпраця влади і підприємців, враховуючи стан ринку, призвела до того, що ціни вдавалося знижувати, розвиваючи підприємства і збільшуючи конкуренцію⁸².

Ціни стабілізувалися, а їх наступні зростання зумовили об'єктивні економічні реалії. Господарське середовище активніше намагалося вивчати подорожання товарів першої необхідности. Коли в 1936 р. ціни зросли, то 19 жовтня промисловці, торгівці, ремісники і селяни зібралися, щоб вивчити цю проблему. До обговорення долучили делегатів від влади. Голова ПТП у Львові Марцін Шарський зауважив, що тодішнє подорожання спричинене змінами в світових валютних відносинах. У західних країнах девальвували їхні валюти. Натомість, Польща не відмовилася від паритету злотого. В цьому, враховуючи колишні девальвації, уряд підтримало господарське середовище. Проте, підвищення цін на Заході, надмірно й не вмотивовано призвели до цього ж у Польщі, зокрема й на товари першої необхідности. Це своєю чергою збільшувало виробничі витрати. М. Шарський вважав, що ціни підбивали спекулянти, тому владі потрібно суворіше з цим боротися. Водночас подорожання необхідно ретельно вивчати: іноді купці були змушені підвищувати ціни, бо зростали виробничі витрати. Представники ремісників і селян вважали позитивним, що підвищувалися ціни на сільськогосподарські товари. Це скорочувало диспропорції між цінами на сільськогосподарські і промислові товари. Представники купецтва зауважували, що подорожання було важко побороти, застосовуючи лише до них адміністративні покарання й звинувачуючи у спекуляції. Купці діставали продукцію вже після калькуляції промисловости. Тому реальним регулятором цін був не купець, а селянин і промисловець. Необхідно стабілізувати економічні відносини, щоб зупинити посилення спекуляції. Водночас потрібно, щоб преса не накручувала суспільство й не сприяла штучному попиту на товари повсякденного вжитку. Окремі поголоски в пресі сприяли тому, що людність почала скуповувати товар, побоюючись ще більшого підвищення цін⁸³.

Проблеми в цінах у другій половині 1930-х рр. не так створювало законодавство про боротьбу з воєнним лихварством, як ненормовані відносини між спорідненими галузями виробництва. Дня 30 січня 1937 р. Львівське воєводство обговорило справу нормування якості і ціни на хліб. Тоді у Львові формально випікали хліб трьох гатунків: а) т. зв. темний хліб з муки від 50 до 65%; б) хліб т. зв. урядового типу з чистої 65% житньої муки; в) пшенично-житній хліб з муки до 45%, куликівський хліб. Різниця в цінах між цими гатунками

⁸² Ankiety, konferencje i posiedzenia // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1936. – R. XV. – Nr. 1. – S. 9.

⁸³ Zwyżka cen na tle obecnej sytuacji gospodarczej // Wiadomości gospodarcze. Lwów, 1936. – R. XV. – Nr. 19. – S. 305–309.

була велика і коливалася від 26 до 43 грошів за кілограм, і деколи сягала 70% від буханця. Найбільше пекарям закидали відсутність дешевого 65% хліба, який переважно купувала найбільш бідна людність. Причиною цього Цех майстрів-пекарів (Cech Mistrzów Piekarzy) у Львові 3 лютого 1937 р. називав відсутність на ринку 65% житньої муки. Через нерентабельність місцеві млинару майже не виготовляли такої муки. Тому було потрібно віднайти як заохотити млинару. Не менші проблеми створювала нераціональна політика влади, яка встановлювала ціни на хліб. Влада хотіла, щоб хліб був якнайдешевший, не рахувалася з раціональною калькуляцією ціни. Великою проблемою для пекарів була також практика різної номенклатури хліба (домашнього, здорового, селянського, сільського і т. ін.). За цими назвами “ховався” хліб різної якості, невідомо з якої муки його випікали, на таке печиво ціни встановлювали довільно. Також було багато нелегальних пекарень, які не сплачували податки і не дотримувалися гігієни. Посередники часто купували хліб в нелегальних виробників, щоб більше заробити. Водночас завищували ціни за свої послуги. Вирішити проблему, на думку пекарів, мали ухвали, які б дозволили владі краще контролювати торгівців хлібом⁸⁴.

З матеріалів обговорень в господарських організаціях видно, що на ціни на харчі наприкінці 1930-х рр. все більше впливала економіка, а не державне адміністративно-репресивне регулювання. Наприклад, 16 серпня 1938 р. в ПТП у Львові обговорили ситуацію на зерново-мучному ринку. Ціни почали залежати від врожаю зерна, роботи млинів, кредитування, залізничних тарифів і т. ін.⁸⁵

Втручання держави збільшилося в 1939 р. Побоювалися війни, тому заборонили підвищувати ціни на предмети повсякденного вжитку без згоди центральної влади⁸⁶.

Отже, протягом майже всього міжвоєнного двадцятиліття польська держава регулювала ціни на продукти першої необхідності, встановлюючи їх максимум. Це призводило до великих проблем для купців й не часто досягало мети. В подорожанні звинувачували купців, які змушені були їх піднімати, щоб зберегти рентабельність своїх підприємств. Неодноразово купецьке середовище зауважувало: виглядало так, що органи влади по цілій країні під приводом боротьби зі спекуляцією воювали з ними. Купець був посередником між виробником і покупцем, залежав від цін, за які йому продавали товар виробники. Вони ж дуже часто диктували шкідливі для економіки умови. Наприклад, в

⁸⁴ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 2346 (Листування з професійним союзом цеху пекарів у Львові з питання цін за виготовлення хліба і меморіал цеху з питання встановлення цін на хліб з додаванням списку власників пекарень). – Арк. 38.

⁸⁵ Ankiety, konferencje i posiedzenia // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1938. – R. XVII. – Nr. 16. – S. 231–232.

⁸⁶ Landau Z., Tomaszewski J. Gospodarka Polski międzywojennej. 1918–1939: W 4 tomach. – T. 4. Lata interwencjonizmu państwowego, 1936–1939 / Landau Zbigniew, Tomaszewski Jerzy. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1989 – S. 444.

1925 р. продавали зерно в чужоземній валюті. Це спричиняло не лише подорожання, але й функціонування в Польщі кількох валют. Під знаком державної політики преса також часто створювала в суспільстві негативний образ купецтва⁸⁷. Більше того, максимальні ціни активізували спекуляцію⁸⁸. Цю проблему держава так і не змогла вирішити⁸⁹.

Були інші шляхи зупинити подорожання. Підприємці вважали, що для цього краще було обмежити вивезення харчів⁹⁰. Наприклад, експорт зерна з врожаю 1923 р. спричинив наступного року кризу в млинарській промисловості, мав негативні наслідки для торговельного балансу. Зерно аж до видання закону від 31 липня 1924 р. про врегулювання митних відносин вміщено до переліку товарів, які забороняли вивозити. Проте, це постійно дозволяли, хоч замість зерна треба було імпортувати дорогу муку. Це істотно погіршило роботу польських млинів. Оскільки було не достатньо сировини, то вони мусили зупиняти роботу, збільшуючи число безробітних⁹¹. Іншим прикладом може бути те, що в 1926 р. у Східній Галичині був дефіцит цукру-рафінаду. До цього призвели норми про торгівлю цукром. За ними таку продукцію з місцевих заводів переважно експортували⁹².

Держава також могла впливати на ціни, створивши резерв товарів. Це мало захистити від дефіциту й стати інструментом для формування ціни на внутрішньому ринку. Таким робом в Польщі регулювали ціни на зерно. В липні 1928 р. ПТП у Львові запропонувала органам державної влади думку про створення зернового резерву. Вона вважала, що проблема цін на хлібне зерно в Польщі не могла розглядатися окремо від міжнародних. Хоч Польща і була сільськогосподарською державою, але повністю себе забезпечити власним зерном не могла. Тому було важко створити польську індивідуальну систему цін, вільну від закордонних впливів. У цій справі було два варіанти: чи ціна була б нижча, чи вища від світової. Коли нижча, то штучне встановлення рівня цін

⁸⁷ Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1925. – R. IV. – Nr. 24. – S. 365, 368–369.

⁸⁸ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 547 (Місячні звіти повітових староств про стан промисловості за 1923 рік). – Арк. 232, 278, 340, 389–390, 441.

⁸⁹ Масик Р. Проблема нелегальної торгівлі у міжвоєнній Польщі в обговореннях Промислово-торгової палати у Львові / Роман Масик // Наукові записи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія історія. – Випуск 2. – Частина 2. – Тернопіль, 2015. – С. 143–147.

⁹⁰ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 547 (Місячні звіти повітових староств про стан промисловості за 1923 рік), арк. 232, 278, 340, 389–390, 441; Konferencja z ministrem Przemysłu i Handlu p. Szydowskim // Wiadomości gospodarcze. Lwów, 1923. – R. II. – Nr. 19. – S. 282; Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1922. – R. I. – Nr. 14. – S. 221; 1925. – R. 2V. – Nr. 24. – S. 369–370.

⁹¹ Sprawozdanie z czynności Izby handlowej i przemysłowej we Lwowie w latach 1922, 1923 i 1924. – Lwów, 1925. – S. 79.

⁹² Posiedzenie plenarne Izby handlowej i przemysłowej // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1926. – R. V. – Nr. 20. – S. 313.

більше зашкодило б суспільному господарству. Користь, яку мав би покупець, не врівноважила б втрат сільськогосподарських виробників й експортерів. Через нижчі в Польщі ціни товар би більше експортували, де продавали дорожче. Щоб цьому запобігти, мусили б забороняти експорт, тим самим обмежуючи вільну торгівлю. Штучне підвищення цін на зерно було б в інтересах сільськогосподарських виробників. В Польщі вони були дуже низькі. Коли ціни зробили б вищими за світові, то могли б більше імпортувати. Закордонне зерно насатило б польський ринок, зменшивши штучно підвищені ціни. Це б лише збільшило витрати державного бюджету, з якого фінансували зернові резерви. Тому ПТП у Львові вважала, що ціни на зерно в Польщі мали б триматися світового паритету, а зміни за допомоги державного зернового резерву були лише тимчасові і короткотривалі. На її думку, зерновий резерв також не міг забезпечити потрібний запас для внутрішнього постачання. Щоб його підтримати мали б щороку виділяти 20% річного державного бюджету. При цьому ПТП у Львові не заперечувала необхідності запровадити планову зернову політику. Таким планом, який підтримувало господарське середовище, був урядовий проєкт створити в Польщі мережу зерносховищ. При цьому вартувало уникати етатизму⁹³.

Ще однією проблемою була велика різниця в цінах на сільськогосподарські і промислові товари. Дня 29 січня 1931 р. у Варшаві в Міністерстві промисловости і торгівлі відбулося обговорення, яке ініціював міністр Александр Пристор. Він визнав, надмірну різницю між цінами на сільськогосподарські товари (дуже низькі) і промислові (непропорційно високі). А. Пристор вважав, що потрібно дошукувати шляхи вирішення цієї диспропорції. Для цього міністр бачив два шляхи. Перший – намагатися підвищити ціни на сільськогосподарські товари. Це вже робили, але не мали добрих результатів. Другий – знижувати ціни на промислові товари. При цьому намагалися втримати зарплатню й зменшували виробничі витрати, водночас збільшивши купівельну спроможність селян⁹⁴. Такий спосіб зменшувати ножиці цін шкодив промисловості. Наприклад, 10 вересня 1937 р. Рогер Баттаглія, аналізуючи становище польської економіки зауважив, що польська промисловість розвинулася завдяки інвестиціям. Натомість, зменшення різниці в цінах на користь сільського господарства, застосовуючи адміністративні методи, зменшувало інвестиції в промисловість. Іншими словами, таким робом держава гальмувала розвиток промисловости⁹⁵.

⁹³ W sprawie programu tworzenia rezerw zbożowych. (Z memorjału Izby przemysłowo-handlowej we Lwowie, przedłożonego w lipcu 1928 r. władzom centralnym w Warszawie) // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1928. – R. VII. – Nr. 15–16. – S. 326–328.

⁹⁴ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 1811 (Інформація повітових староств про рух цін на продовольчі товари та предмети першої необхідності). – Арк. 135–135зв.

⁹⁵ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 2582 (Реферат д-ра Рогера Баттаглії про становище світового господарства Польщі в середині вересня 1937 р.). – Арк. 6, 9.

На ціни впливали також інші чинники, які, зокрема, збільшували різницю в гуртовій і роздрібній торгівлі, що яскраво виявилось в 1931 р. Великою проблемою для торгівлі було нераціональне оподаткування. Наприклад, податок від обороту брали кілька разів з одного ж товару: від виробництва до останньої реалізації. Різниця в гуртовій і роздрібній торгівлі збільшували високі кошти транспорту, картелі, підвищення цін на монопольні товари і т. ін.⁹⁶ Ці проблеми неодноразово обговорювали і підприємці⁹⁷, і влада⁹⁸. Підприємці вважали, що ціни можна було обмежити, зменшивши вартість товарів, потрібних для промислового виробництва (вугілля, нафти, бензину, соди, заліза, сталі, бляхи), які виготовляли промислові картелі⁹⁹. Але так не робили, і картелі продовжували диктувати ціни на свої вироби¹⁰⁰. Водночас адміністративна влада тиснула, щоб знизити ціни в роздрібній торгівлі. Купецькі організації мали менші впливи ніж промисловість, їм важко було цьому протистояти. Зниження цін в окремих випадках спричинило великі втрати торгівельних організацій. Купці купували й запасалися, а змушені були продавати за нижчими цінами. Великою проблемою для торгівлі була нестача обігових коштів. Торгівля, навіть в часи доброї кон'юнктури, мала проблеми з кредитуванням. Стан справ погіршувався в кризові роки¹⁰¹. Все це негативно впливало на можливості збуту продукції. Купці намагалися до мінімуму зменшити запаси не лише, бо боялися втрат через зниження цін, але також через відсутність коштів для фінансування цих запасів¹⁰².

Держава регулювала ціни в міжвоєнній Польщі за нормами закону про боротьбу з воєнним лихварством. Його ухвалили в 1920 р., коли країна ще воювала, й через неврегульованість права про боротьбу зі спекуляцією його норми застосовували аж до 1938 р.

На практиці товари на предмети першої необхідності регулювали, встановлюючи їх максимум. Такі ціни визначали нераціонально, не враховуючи

⁹⁶ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 1811 (Інформація повітових староств про рух цін на продовольчі товари та предмети першої необхідності). – Арк. 175–176, 243.

⁹⁷ Plenarne zebranie Izby przemysłowo-handlowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1931. – R. X. – Nr. 5. – S. 78.

⁹⁸ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 1811 (Інформація повітових староств про рух цін на продовольчі товари та предмети першої необхідності). – Арк. 242–242зв.

⁹⁹ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 1811 (Інформація повітових староств про рух цін на продовольчі товари та предмети першої необхідності). – Арк. 243; Plenarne zebranie Izby przemysłowo-handlowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1931. – R. X. – Nr. 7. – S. 129.

¹⁰⁰ ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 2674 (Звіт з діяльності президії і бюро ПТП у Львові за 1938 р.). – Арк. 88; 10 plenarne zebranie Izby przemysłowo-handlowej we Lwowie // Wiadomości gospodarcze. – Lwów, 1937. – R. XVI. – Nr. 6. – S. 77.

¹⁰¹ Landau Z., Tomaszewski J. Gospodarka Polski międzywojennej. 1918–1939: W 4 tomach. – T. 3. Wielki kryzys, 1930–1935 / Landau Zbigniew, Tomaszewski Jerzy. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1982 – S. 332.

¹⁰² Ibid. – S. 333.

ринку. Це створювало значні проблеми підприємцям, загрожувало кризам в деяких галузях виробництва. Купці й промисловці намагалися достукатися до влади, політика якої знижувала ефективність їхньої діяльності, але здебільшого безрезультатно. Лише в час стабілізації економіки й відсутності валютних проблем воєнне законодавство поборював ринок й підприємці могли нормально працювати.

Метод регулювати ціни за допомоги максимуму був найпростіший і найнебезпечніший, бо фактично ліквідував вільний внутрішній ринок. Підприємці пропонували інші шляхи побороти подорожання: обмежити експорт, раціоналізувати податки, збільшити інвестиції. Вони були за вільний ринок, вважали, що лише він міг формувати справедливі ціни.

**STATE CONTROL OF THE PRICES OF THE FIRST NECESSITY
GOODS IN THE INTERWAR POLAND
(the reception of the economic environment of the Eastern Galicia)**

Roman MASYK

Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Local History

The author examined the state control of the prices level of the first necessity goods in the interwar Poland. The article covers the law concerning the war usury. This bill was adopted during the war in 1920 but it was actual till 1938 because of the absence of regulated rights in the struggle against jobbery. The essay explains the usage of the highest prices of the first necessity goods in the state price formation and its impact on the development of Polish economy. The author studied the Eastern Galician owners' reception concerning the state price formation, their suggestion to improve commerce and to prevent the rise in price. The owners stood for the free market and against the trade regulation.

Keywords: prices, first necessity goods, economical environment, trade, the law of the war usury.

Стаття надійшла до редколегії 8.09.2016

Прийнята до друку 21.11.2016